

บทที่ ๒

พัฒนาการขององค์กรทหารอาชีพ กับสภาพความล่าช้าของสังคมไทย

องค์กรทหารอาชีพซึ่งเป็นผลผลิตของการปฏิรูประบบการปกครองในสมัย
 รัชกาลที่ ๕ ได้เติบโตและขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นองค์กรที่
 ได้รับการพัฒนามากที่สุดในบรรดาองค์กรข้าราชการของรัฐ ทั้งในด้านรูปแบบและความ
 คิด กลุ่มทหารอาชีพมิใช่จะเรียนรู้เฉพาะยุทธวิธีและวิชาการเฉพาะของทหารเท่านั้น
 หากทว่ายังจำเป็นต้องมีประสบการณ์เกี่ยวกับความเป็นไปของประเทศเพื่อนบ้านด้วย
 ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการเตรียมกำลังพลและความพร้อมของกองทัพในการเผชิญ
 ภัยรุกรานจากภายนอกไต่ต้นกำเนิดจากประสบการณ์ที่กว้างไกลทำให้กลุ่มทหารอาชีพเริ่ม
 ตระหนักถึงปัญหาความล่าช้าของประเทศ ทหารกลุ่มหนึ่งเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อ
 การเปลี่ยนแปลงภายหลังการปฏิรูปของรัชกาลที่ ๕ ที่ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งเป็นการเปลี่ยนที่คนรุ่นใหม่ถือว่ามิได้ส่งผลมายังคนส่วนใหญ่ของประเทศ ในขณะที่
 เกี่ยวกันกลับเป็นการเพิ่มช่องว่างให้กับสังคมไทยซึ่งถือว่าเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่
 ทำให้ประเทศไทยยังคงอยู่ในสภาพล่าช้า โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน
 เช่น ญี่ปุ่น

อนึ่ง ความไม่พึงพอใจต่อกฎหมายการปฏิรูปประเทศของผู้ปกครองนั้น มิได้
 เกิดเฉพาะในกลุ่มทหารอาชีพ หากทว่าเป็นความรู้สึกที่ก่อตัวขึ้นมานานแล้วในหมู่ข้าราชการ
 ปัญญาชน นักคิด นักเขียน ซึ่งมีความคิดที่กว้างไกลไปจากประเทศไทย บุคคลเหล่านี้ต่าง
 มีความเห็นว่า ระบบราชาธิปไตยที่อำนาจสูงสุดอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ มิใช่สิ่งที่เขา

พอใจอย่างเต็มที่อีกต่อไป ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเจ้านายและข้าราชการที่ร่วมกันลงชื่อ เพื่อกราบบังคมทูลความเห็นในการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินในปี ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๒๗) นักคิดนักเขียน เช่น เทียนวรรณ หรือ ข้าราชการ เช่น พระยาสุริยานุวัตร ต่างจะมองการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ ๕ ว่ามิได้เป็นการแก้ปัญหาารากเหง้าของสังคมไทย เพราะการปรับปรุงแก้ไขระเบียบประเพณีและระบบ การบริหารนั้น เป็นผลเพียงเพื่อเผชิญหน้ากับตะวันตกและรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง อย่างเบ็ดเสร็จ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นนี้จึงถือได้ว่าเป็นเพียง "เปลี่ยนแปลง ในแบบพิธีการบางเรื่อง ซึ่งมีใช้การปฏิพื้นฐานของความเจริญที่แท้จริง"^๒ ข้อความ ดังกล่าวนับเป็นข้อเท็จจริงที่มีอาจปฏิเสธได้ เพราะหากจะพิจารณาถึงผลการปฏิรูป ประเทศครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ นั้น อาจสรุปได้ว่า เป็นเพียงการจัดระเบียบการ แจกแจงหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารประเทศ หากทว่านโยบายหลักในการ บริหารก็ยังคงเน้นหนักในเรื่องเดิม คือ รักษาความสงบภายใน รวมอำนาจมาไว้ที่ ศูนย์กลาง และมุ่งจัดเก็บภาษีหารายได้เข้าท้องพระคลังเป็นสำคัญ^๓ การลงทุนของรัฐ

^๑William J. Siffin, The Thai Bureaucracy Institution Change and Development (Honolulu: East West Center Press, 1966), p. 139.

^๒"เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓" ใน สัยอนันต์ สมุทวณิช และ จิตติมา กรรณสูต, รวบรวม เอกสารการเมืองและการปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗ - ๒๔๗๗ (พระนคร: โครงการ ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๕๕ - ๕๖.

^๓สัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, พ.ศ. ๑๘๕๓ - ๒๔๗๕ (คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕), โรเนี่ยว เย็บเล่ม, หน้า ๘๖.

ส่วนใหญ่มิได้ให้ความสำคัญต่อการเพิ่มผลผลิต หากแต่เป็นการลงทุนในการจัดโครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคม เช่น รถไฟ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทางการเมืองและการจัดเก็บภาษีเข้ารัฐเป็นสำคัญ ประเทศไทยภายหลังจากปฏิรูปจึงเป็นประเทศที่มีนโยบายหลักในการดึงเอาทรัพยากรและผลผลิตมาใช้ เน้นบทบาทในการรักษาเอกราชทางการปกครอง โดยให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์สู่ประชาชนน้อยที่สุด^๑ ทามกลางสภาวการณ์ดังกล่าว ปัญญาชนอันประกอบด้วยกลุ่มข้าราชการและนักคิดได้เรียกร้องให้ผู้นำประเทศหันมาสนใจกับการแก้ปัญหาพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นการปราบมึงคมูลของกุ่มเจ้านายและข้าราชการที่เสนอให้มีการกระจายอำนาจการบริหาร^๒ หรือ เทียนวรรณ ที่เสนอให้รัฐบาลกู้เงินเพื่อลงทุน ให้สร้างโรงเรียนคั้งธนาคารชาติ^๓ จนถึงพระยาสุรียานุวัตรที่เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจด้วยระบบสหกรณ์^๔ หากทว่าความคิดของคนเหล่านี้จะมิได้ส่งผลต่อผู้ปกครองแต่ประการใด จวบจนกระทั่งปลายรัชกาลที่ ๕ ทหารอาสี่พกลุ่มหนึ่งซึ่งเพิ่งสำเร็จการศึกษาและออกรับราชการได้คิดรวมตัวกันเพื่อทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^๒ "เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓" ใน เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๕๕ - ๖๑.

^๓ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ (พระนคร: สำนักพิมพ์ธีรนันท์, ๒๕๒๑), หน้า ๔๐ - ๔๑.

^๔ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุรียานุวัตร," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๑๒ (กันยายน ๒๕๑๗): ๕๐.

จุดประสงค์ในการนี้ก็คือ "ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ชาติของคน เข้าถึงสมัยแห่ง
ความเจริญก้าวหน้าของโลกทุกด้าน"^๑

ความปรารถนาของกลุ่มทหารอาชีพที่ใครจะเห็นสภาพชีวิตและสังคมที่ดีกว่านั้น
แม้จะมีได้เป็นทัศนะใหม่ในสังคมไทย หากแต่ก็มีลักษณะเด่นอยู่ในตัวเอง กล่าวคือ
ความคิดปฏิบัติของผู้ปกครองนี้เป็นความคิดที่เกิดกับกลุ่มทหารซึ่งถูกอบรมให้ทำหน้าที่ปกป้อง
เอกราชอธิปไตยของชาติประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งก็คือ ความคิดของกลุ่ม
ร.ศ. ๑๓๐ มิได้หยุดอยู่เพียงรูปของความคิดเท่านั้น หากแต่ได้แปรเปลี่ยนไปสู่การ
ปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัตินั้น เป็นการกระทำที่ท้าทายต่อผู้ปกครองเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ความคิดปฏิบัติของผู้ปกครองของกลุ่มทหารอาชีพมิได้เกิดขึ้น
ตามกลางสภาพความว่างเปล่า หากแต่เป็นความคิดที่ตั้งอยู่บนความสำนึกทางการเมือง
อันถือได้ว่าเป็นลักษณะที่เด่นชัดภายในองค์กรทหารซึ่งเป็นองค์กรที่ได้รับการพัฒนามากที่สุด
ในสมัยนั้น

๑. ความสำนึกทางการเมืองของกลุ่มทหารอาชีพ

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กลุ่มทหารอาชีพมีความสำนึกทางการเมืองนั้น
กล่าวได้ว่าเป็นผลจากระบบการศึกษาของทหารเอง ประกอบกับการเรียนรู้จาก
ประสบการณ์ทั้งจากชีวิตจริงและการรับรู้จากสื่อมวลชน ซึ่งล้วนแล้วแต่เราจัดสำนึกให้
ทหารมองปัญหาของประเทศชาติด้วยความเข้าใจอย่างชัดเจน และปรารถนาที่จะเห็น
ความเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น คือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐
(พระนคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๕๐.

ก. ความรู้ที่ได้รับจากระบบการศึกษา

จากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรของโรงเรียนนายร้อยทหารบก อาจสรุปได้ว่าทหารอาชีพได้เรียนรู้วิชาที่เกี่ยวกับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ขั้นพื้นฐานตามที่รัฐกำหนด^๑ ทั้งนี้ไม่ว่าภูมิหลังของนักเรียนนายร้อยนั้นจะเป็นผู้ที่เข้ารับการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกเอง หรือจะเป็นประเภทที่สมัครสอบเข้าในชั้นมัธยมก็ตาม^๒ ทั้งนี้เพราะวิชาดังกล่าวเป็นความรู้สามัญสำหรับผู้เข้ารับการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาไป จุดประสงค์สำคัญในการให้ความรู้ทางด้านนี้ก็เพื่อที่จะปลูกฝังความรู้สึกรักภักดีและการตระหนักถึงหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีต่อชาติ^๓ เนื้อหาดังกล่าวจะบรรจุไว้ในวิชา ภูมิศาสตร์สยาม พงศาวดาร และ ธรรมจริยา โดยเฉพาะวิชาภูมิศาสตร์สยามนั้นจะสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นพื้นฐานเพื่อความเข้าใจถึงสภาพของสังคมไทยได้ดีพอสมควร

^๑โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๒๖ - ๓๓. วิชาที่รัฐกำหนดให้เรียน มีภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เลข-พีชคณิต ทรีโกณมิติ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร และวาดเขียน.

^๒หลักสูตรของโรงเรียนนายร้อย เริ่มแต่ชั้นอนุบาล ซึ่งรับเฉพาะบุตรเจ้านาย และพระบรมวงศ์ชั้นสูง ส่วนชั้นสามัญ เริ่มแต่ชั้นประถม มี ๓ ชั้น (๑ - ๓) และชั้นมัธยมอีก ๓ ชั้น (๑ - ๓) ในชั้นสามัญนี้เปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกสมัครสอบได้ในชั้นประถม ๑ ซึ่งกำหนดว่าจะต้องจบชั้นประถมสามัญหลักสูตรกระทรวงธรรมการ และชั้นมัธยมรับเฉพาะมัธยม ๑ ซึ่งจะต้องจบชั้นมัธยมสามัญหลักสูตรกระทรวงธรรมการ.

^๓วราวุฒิ โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา-มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), บทที่ ๔.

กล่าวคือ ในวิชานี้จะบรรยายถึงลักษณะความเป็นมาของประเทศสยาม ทั้งในคานานุมิศาสตร์ และขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่ของประชาชนภายในชาติ ตลอดจนหน้าที่การบริหารงานของรัฐในฐานะผู้บังคับบัญชาสูงสุดของประชาชน การอธิบายถึงหน้าที่ขององค์กรต่าง ๆ ของรัฐในฐานะผู้ให้บริการแก่พลเมืองนั้น ได้กล่าวเลยไปถึงผลของการนำเอาภาษีต่าง ๆ ที่เก็บจากราษฎร^๑ เพื่อนำมาจัดการผลประโยชน์ให้ราษฎรเอง เช่น การบำรุงการศึกษา การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น ทั้งนี้โดยแสดงเหตุผลไว้ในตอนหนึ่งว่า การประกอบอาชีพของพลเมืองจะได้ผลดียิ่งขึ้นก็ด้วยรัฐบาลให้การส่งเสริม เช่น กรณีการเกษตร โดยกล่าวว่า "ถ้าหากรัฐบาลจัดการให้น้ำเข้าน้ำให้ได้ทั่วพระราชอาณาจักรแล้วก็จะได้รับผลดียิ่งกว่านี้"^๒ และเมื่อราษฎรประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ รัฐก็จะเก็บภาษีได้มากขึ้น ทั้งนี้ผลประโยชน์ก็จะตกอยู่แก่ประเทศชาติในที่สุด^๓

ในด้านความสำคัญในหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีต่อประเทศชาติ ผู้ที่ได้รับการศึกษาในสมัยนั้นจะถูกปลูกฝังให้มีความผูกพันต่อบ้านเมืองในฐานะที่เป็นเจ้าของชาติร่วมกัน ต้องมีความสามัคคี และช่วยกันระแวดระวังภัยอันตรายของประเทศชาติอันเป็นแผ่นดินที่รักร่วมกัน^๔

^๑มีการอธิบายถึงรายได้ของแผ่นดินว่า ในทางหนึ่งคือการเก็บภาษีจากราษฎร ซึ่งมีทั้งภาษีที่ดิน ภาษีเช่า-ออก ค่าผูกปี อากรบอบเบี้ย อากรสุรา ฯ

^๒ดับบลิว บู บี ยอนสัน, ภูมิศาสตร์สยามสำหรับประถมศึกษา ของกรมศึกษาธิการ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. ๑๒๑), หน้า ๑๔ - ๒๑.

^๓เรื่องเดียวกัน.

^๔พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ และ หลวงญาณวิจิตร, หนังสืออ่านธรรมจริยา (พระนคร: กรมศึกษาธิการ, ๒๔๔๔), หน้า ๑๔ - ๑๕.

ความรู้เกี่ยวกับชาติบ้านเมืองที่นักเรียนนายร้อยได้รับการศึกษามาแต่ชั้น
มูลฐานนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่โยงไปสู่ความเข้าใจในปัญหาสังคมและประเทศชาติ เมื่อ
เข้ารับการศึกษายังโรงเรียนนายร้อยทหารบกชั้นมัธยม เพราะหลักสูตรและจุดมุ่งหมาย
ของสถาบันการศึกษาแห่งนี้จะมุ่งให้นายทหารของชาติได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และมี
ประสบการณ์อย่างกว้างขวางที่สุด และทันสมัยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้เพราะในฐานะ
ที่ทหารอาชีพมีความสำคัญต่อการดำรงไว้ซึ่งเอกราชของชาติ การส่งเสริมกองทัพของ
ชาติให้ทันสมัยและเจริญก้าวหน้าจึงเป็นความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขอสนับสนุน
ดังกล่าวดูจะเห็นได้จากงบประมาณที่องค์การทหารได้รับ รวมทั้งการส่งเสริมทางด้าน
บุคลากร เทคโนโลยี อุปกรณ์การเรียนการสอน ถึงแม้ว่าการศึกษาของทหารจะเน้นหนัก
ในเรื่องยุทธวิธี เป็นสำคัญ แต่ก็มีใช้จะมุ่งทางภาคปฏิบัติแต่เพียงประการเดียว ทหาร
จำเป็นต้องเรียนรู้ยุทธศาสตร์การพัฒนากองทัพ ตลอดจนการจัดระเบียบการปกครองของ
ประเทศเพื่อนบ้านด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของกองทัพในการเตรียมพร้อมสำหรับเผชิญ
ภัยรุกรานจากภายนอก

ความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ นั้นมีทั้งศึกษาจากตำราซึ่งรวมทั้ง
งานเขียนที่แปลจากภาษาต่างประเทศ และการฟังคำบรรยายของผู้สอน การศึกษาทาง
ด้านวิทยาการของนักเรียนนายร้อยได้รับการปรับปรุงให้ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นในสมัยของ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ผู้ซึ่งมี
บทบาทในการจัดการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยทหารบกเมื่อทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชา
การโรงเรียนนายร้อยทหารบก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ แนวพระดำริของพระองค์เกี่ยวกับ

ยุทธโศก เล่ม ๒๐ ตอนที่ ๒ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๐) ๙๓ - ๑๐๔.

คำชี้แจงเพิ่มเติมในการฝึกหัดทหาร ตอนที่ ๔ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ได้ทรง
กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า "การสอนวิชาหนังสืออย่าพยายามให้มากเกินไปจนถึงกับเสียเวลา
สอนการทหารแท้ ๆ."

การศึกษานั้นนับได้ว่าทรงนำวิธีการที่ก้าวหน้าและเป็นประโยชน์มาใช้ในวงการศึกษาไทย กล่าวคือ ทรงเสนอแนวทางการสอนแบบใหม่แทนระบบเดิมที่ใช้การท่องจำ มาเป็นการใช้วิธีสอนให้เข้าใจและใช้ความคิดเป็นสำคัญ^๑ ทั้งยังทรงเห็นว่าหลักสูตรจะต้องให้ความสำคัญกับวิชาที่เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและสังคมไทย ทรงเสนอว่า "วิชาพงศาวดารไทยและภูมิศาสตร์สยาม จะต้องปลูกฝังให้คนไทยเข้าใจถึงเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไทย ต้องให้รูวราสถานันและองค์กรต่าง ๆ มีไว้ทำไม ที่สำคัญก็คือ คนมีหน้าที่ซึ่งต้องปฏิบัติต่อประเทศชาติอย่างไร"^๒

ในฐานะที่ทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยทหารบก (พ.ศ. ๒๔๔๔) และเสนาธิการทหารบก (พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๖๓) ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลการศึกษาของโรงเรียนแห่งนี้โดยตลอดมา พระองค์ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาของนักเรียนนายร้อยอย่างใกล้ชิดและจริงจัง ทรงสนับสนุนให้มีการเขียนและแปลตำราแทนการบอกให้นักเรียนจด ทรงเร่งเร้าให้นายทหารหาทางเพิ่มพูนความรู้ของตนโดยการอ่านและช่วยกันเขียนบทความลงในหนังสือทางวิชาการของทหาร^๓ ที่สำคัญก็คือทรงมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังความสำนึกทางการเมืองให้กับกลุ่มนักเรียนนายร้อย กล่าวคือ ในวิชา

^๑ หจข., เอกสาร สบ. ๐๐๑/๓๒ ส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง-พิษณุโลกประชานาถ, "ความเห็นเรื่องหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนชั้นมูลฐาน มัธยม อุดมศึกษา สำหรับกรมศึกษาธิการ (๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๓).

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "บทนำ," ยุทธโกษา เล่ม ๑๔ ตอน ๓ (ธันวาคม, ร.ศ. ๑๒๔): ๒.

ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีที่พระองค์ทรงสอนนั้น จะทรงอธิบาย "ลัทธิทางการเมืองของหลาย ๆ ประเทศ" ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งผลที่เกิดขึ้นในปี ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) นั้น พระองค์ก็ทรงตระหนักเป็นอย่างดีว่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะทหารราบซึ่งในโอวาทของพระองค์^๒

อย่างไรก็ตาม ความสำนึกทางการเมืองของทหาร มิใช่จะเกิดจากการเรียนการสอนในชั้นเรียนแต่เพียงอย่างเดียว หนังสือทางวิชาการของฝ่ายทหารเอง และหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่สำคัญในสมัยนั้น ได้มีส่วนช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์และความรอบรู้ให้แก่บรรดานายทหาร เป็นอย่างมาก

ข. ยุทธโฆษ : คลังแห่งความรู้ของทหาร

ยุทธโฆษเป็นหนังสือพิมพ์ของทหาร ออกเป็นรายเดือน โดยกรมยุทธนาธิการ ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก และแจกจ่ายให้หน่วยราชการต่าง ๆ ในกองทัพไทยโดยมีคองเสี้ยค่าบำรุง^๓ จุดประสงค์เริ่มแรกของการออกหนังสือเล่มนี้ก็เพื่อให้ทหาร

ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๑๕๕, และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๕๕๕.

๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓หนังสือยุทธโฆษเล่มแรก ออกเมื่อ วันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) โดยได้ทุนจัดทำจากการเรียไรในหมู่นายทหาร ผู้ที่ทำหน้าที่บรรณาธิการในสมัยแรก ๆ คือ พระสารสาสน์พลชั้นซ์ (เอรินี่) ซึ่งจะเป็นทั้งผู้เขียน ผู้แปล และหาเรื่องมาลงพิมพ์.

ได้เพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการและทราบข้อราชการในกองทัพได้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน^๑ ยุทธโฆสในช่วงแรกจึงมีลักษณะคล้ายจดหมายเหตุของทหาร เนื้อหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับตลอดจนความเคลื่อนไหวในกองทัพ เช่น การเลื่อนตำแหน่ง การโยกย้ายนายทหาร ในส่วนที่เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับวิชาการ มีคอดัมน์ "ข่าวทหารในต่างประเทศ" ซึ่งจะเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการทหารในประเทศต่าง ๆ เช่น การจัดการทหารบกในทวีปยุโรป^๒ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาส่วนใหญ่ในช่วงแรกมักจะเป็นเรื่องของยุทธวิธี และการอธิบายกฎข้อบังคับต่าง ๆ ของกระทรวงกลาโหม

บทความทางวิชาการในยุทธโฆสมีมากขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา อันเป็นช่วงเวลาที่มีสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จกลับเข้ารับราชการในกองทัพไทยและทรงมีส่วนริเริ่มากกองทัพอย่างมาก นโยบายของพระองค์ที่ทรงสนับสนุนให้ทหารมีความตื่นตัวในการแสวงหาความรู้ดังโคล่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ชัดเจนในพระนิพนธ์ค่านำของยุทธโฆส ตอนหนึ่งว่า

...การได้มาซึ่งความรู้ นั้น ส่วนหนึ่งมาจากการคบหาสมาคมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน แต่สำหรับทหาร โอกาสที่จะพบปะพูดคุยกันเสมอ ๆ นั้น เป็นไปอย่างยากลำบาก... จึงหวังที่จะให้ยุทธโฆสเป็นหนทางหรือเวทีในการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็นกัน...^๓

^๑"ค่านำว่าด้วยการมีหนังสือพิมพ์ทหารจะมีคุณอย่างไร," ยุทธโฆส เล่ม ๑ แผ่นที่ ๑ (๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑): ๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑ - ๑๓๖ บทความที่เกี่ยวกับการพัฒนากองทัพในประเทศต่าง ๆ ในตะวันตก อาทิ ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา รัสเซีย ฯลฯ.

^๓สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, "แจ้งความกรมเสนาธิการ-ทหารบก," ยุทธโฆส เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๑ (ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔): ๑ - ๓.

ฉะนั้น บุชโกษาในยุคที่พระองค์ทรงมีส่วนรับผิดชอบอยู่นั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็น "คลังของตำราสรรพวิชาของทหาร"^๑ เพราะนอกจากจะทรงชักชวนให้ทหาร เพิ่มพูนความรู้ของตนด้วยการอ่านหนังสือแล้ว พระองค์ยังทรงเร่งเร้าให้ทหารช่วยกัน ส่งบทความมาลงพิมพ์ โดยเฉพาะทหารที่ได้มีโอกาสไปศึกษาเล่าเรียนยังต่างประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีโอกาสดีกว่าผู้อื่น จึงสมควรที่จะนำความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ มา ถวายทอดให้เพื่อนทหารโคทราม ทั้งนี้ไม่ว่าจะด้วยวิธีการ เขียน แปล หรือเรียบเรียง จากหนังสือที่ตนได้เรียนรู้หรือคัดเลือกมา วิธีการดังกล่าวทรงเห็นว่าจะเป็นการเผยแพร่ ความรู้ให้กับผู้ที่ไม่มีโอกาสจะไปเรียนต่อหรือไม่รู้ภาษาต่างประเทศดีพอ ได้เข้าใจถึง สภาพการณ์ของอีกสังคมในแต่ละประเทศได้ดียิ่งขึ้น^๒ ที่สำคัญก็คือ พระองค์เองในฐานะ ผู้บังคับบัญชาของเหล่าทหาร ได้ให้ความสนพระทัยในงานเขียนต่าง ๆ ของทหารโดย ตลอดจนมา บอยครั้งที่ทรงวิพากษ์วิจารณ์และเขียนโต้ตอบ^๓ ยิ่งกว่านั้นยังได้ทรงนำบท

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ ทรงเขียนวิจารณ์งานของ ร.ต. เตก ซึ่งเขียนบทความเรื่อง "การสงคราม ญี่ปุ่นกับรัสเซีย" (บทความเรื่องนี้มีลักษณะเป็นการเรียบเรียงและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม จากหนังสือพิมพ์ภาษาฝรั่งเศส ชื่อ "La Revue Indo-Chinoise" ฉบับ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖) สารสำคัญที่ ร.ต. เตก เสนอ (เป็นการยกย่องและชื่นชมในความรู้ ความสามารถของกองทัพญี่ปุ่น ทั้งในค่านิยมคุณากร อาวุธ ตลอดจนยุทธวิธี ที่ชนะดังกล่าว ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงลงบทความโต้แย้ง เพราะทรงมี ความเห็นว่าบทความของ ร.ต. เตก เป็นการ "แก่งหยิบเอาสิ่งที่ไม่ดีที่สุดของญี่ปุ่น มากกล่าว และเอาสิ่งที่ดีที่สุดของฝ่ายญี่ปุ่นมากกล่าว... เป็นการเปรียบเทียบที่เรียกว่า เอียงคว่ำ" คุรายสะเอียคิน "แก่งความคลาดเคลื่อนในเรื่อง 'ชาวเปรียบเทียบทหาร-

พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ มาร่วมลงด้วย" กล่าวได้ว่าทรงเป็นผู้นำทางปัญญาของกองทัพบก-
ไทยในสมัยนั้น พระประสงค์ที่จะให้ทหารไทยได้เพิ่มพูนสติปัญญาความรู้จะสัมฤทธิ์ผลเป็น

ยี่ปุ่นรบรูเซีย" ของว่าที่นายร้อยตรี เต็ก," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๖ ตอนที่ ๕ (มกราคม
ร.ศ. ๑๒๖): ๔๑๖ - ๔๒๘.

การวิพากษ์วิจารณ์ของเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ อาจพิจารณา
ได้ว่าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้ทหารไทยมีวิธีการมองปัญหาอย่างรอบคอบ ไม่ตื่นเต้นกับ
ความเจริญของต่างประเทศมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็น
ประเทศตัวอย่างในทัศนะของทหารไทยทั่วไปในขณะนั้น นอกจากทรงวิจารณ์งานของ
ร.ศ. เต็ก ดังกล่าวมาแล้ว ยังทรงเขียนคำนำในบทความเรื่อง "รายงานการประลอง
ยุทธของกองทัพญี่ปุ่น ร.ศ. ๑๒๘" โดยทรงให้ข้อคิดว่า ยุทธวิธีและการจัดกระบวนทัพ
ของญี่ปุ่นซึ่งผู้รายงาน (รายงานโดยคณะนายทหารที่เดินทางไปตรวจการศึกษาทาง
ทหารบกในญี่ปุ่น) เห็นว่าเป็นวิธีการที่ทันสมัย ก้าวหน้า และประสบความสำเร็จนั้น แต่
ที่จริงมิได้แตกต่างไปจากยุทธวิธีของกองทัพไทย เพียงแต่ทหารไทยยังมีใค้นำไป
ประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมที่ตนเผชิญอยู่เท่านั้น ดู
"คำนำเรื่องรายงานการประลองยุทธกองทัพญี่ปุ่น ร.ศ. ๑๒๘," ยุทธโฆษ เล่ม ๒๐
ตอนที่ ๕ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐) ไม่มีหมายเลขหน้า.

บทความที่ทรงนิพนธ์ลงในยุทธโฆษช่วงก่อน ร.ศ. ๑๓๐ อาทิเช่น
"พงศาวดารยุทธศิลป์ปะ" "ประวัติศาสตร์การทำสงครามของประเทศคลาสสิก"
"คำแนะนำในการประลองยุทธกองผสม" "คำชี้แจงลักษณะและประโยชน์ของเหล่า
ทหารราบ" "คำชี้แจงเพิ่มเติมในการฝึกหัดทหาร," ใน ยุทธโฆษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๑
(ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘) เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๓ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๘) เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๕
(กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘) เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๑๐ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘) และ เล่ม ๒๐
ตอนที่ ๒ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๐) ตามลำดับ.

อย่างมาก ทั้งนี้โดยสังเกตจากความต่าง ๆ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๕๓ จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความรู้ของทหารไทยได้อย่างชัดเจนที่สุด ลักษณะที่เด่นชัดก็คือ การรับรู้ของทหารจะพัฒนาจากการรับฟังและปฏิบัติตามมาเป็นการแสดงออกทางความคิดในเชิงโต้แย้งแสวงหาเหตุผล โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองไทย เช่น ในบทความเรื่อง "ความคิดค้าน ออบเยกต์เซ็นเทนส์ (Object Sentence)"^๑ หรือเรื่องภูมิศาสตร์ เมืองราชบุรี^๒ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการทำความเข้าใจกับสภาพสังคมและภูมิประเทศของชนบทไทยในท้องถิ่นซึ่งผู้เสนอบทความได้เข้ารับราชการประจำ บทความเรื่องนี้นับเป็นการสะท้อนภาพทัศนคติของทหารในการทำความเข้าใจชาวชนบทในท้องถิ่นกับสภาพท้องถิ่นไทยได้อย่างดีที่สุด

ในส่วนที่เป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ให้นายทหารใคร่ในเรื่องที่กว้างไกลจากโลกของคนไทย คือ คอสมันชาวทหารต่างประเทศ มีข้อสังเกตว่า ในระหว่างปี

^๑พระยาสุรินทรราชเสนี, "ความคิดค้านออบเยกต์เซ็นเทนส์ (Object Sentence," ยุทธโภษ เล่ม ๑๗ ตอนที่ ๖ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๗): ๕๔๐ - ๕๔๓. ผู้เขียนได้เสนอความเห็นแย้งสุภาษิตต่าง ๆ ของไทยว่าอาจจะไม่จริงเสมอไป และไม่ควรที่จะยึดถือโดยปราศจากการไตร่ตรอง เช่น สุภาษิตที่ว่า "ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า" ผู้เขียนแย้งว่าการที่เรือจะพึ่งพายนั้น หากพายหักก็คงใช้การไม่ได้ หรือนายพึ่งบ่าวก็มีใช้จะจริงเสมอไป.

^๒ร.ท.บุษย์, "ภูมิศาสตร์ เมืองราชบุรี," ยุทธโภษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๗ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๘). เป็นการเขียนจากประสบการณ์ซึ่งได้จากการไปเที่ยวและสืบถามชาวบ้าน ผู้เขียน ๆ เรื่องนี้เมื่อครั้งไปรับราชการอยู่เมืองราชบุรี เนื้อหาครอบคลุมความเป็นไปของเมืองราชบุรีในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่ภูมิประเทศ ลักษณะพลเมือง ทั้งในค่านเชื้อชาติ อุปนิสัย การประกอบอาชีพ.

พ.ศ. ๒๔๕๑ - ๒๔๕๔ จะมีบทความในทำนองนี้เพิ่มขึ้น ที่สำคัญก็คือเนื้อหาของเรื่องจะไม่จำกัดเฉพาะการจัดการกำลังพลในต่างประเทศเท่านั้น^๑ แต่ยังได้ครอบคลุมเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์การปกครอง ตลอดจนการจัดสรรงบประมาณในกองทัพอีกด้วย ในบรรดาบทความที่เกี่ยวกับต่างประเทศนี้ เรื่องราวของประเทศญี่ปุ่นจะมีมากที่สุด ซึ่งจะมีทั้งการจัดการทหาร การสงคราม รวมทั้งการพัฒนาประเทศ^๒ บทความส่วนใหญ่จะเป็นการแปลหรือเรียบเรียงจากชาวหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ ซึ่งผู้เสนอบทความในภาษาไทยจะสอดแทรกทัศนะหรือการวิพากษ์วิจารณ์ของตนลงไปด้วย การแสดงความ

^๑ ตัวอย่างเช่นงานเขียนของ ร.อ.วาศ "การเปลี่ยนแปลงทหารบกในประเทศจีน," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๖ ตอนที่ ๑ (กันยายน ร.ศ. ๑๒๖) กล่าวถึงการจัดการบริหารซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดรูปแบบกองทัพใหม่ หรือ งานของ ร.ต.คำ "ชาวทหารประเทศบุลกาเรีย," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๗ ตอนที่ ๘ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๘) กล่าวถึงวิธีการพัฒนากองทัพของประเทศบุลกาเรีย ในทางหนึ่งคือส่งเสริมนายทหารให้ออกไปศึกษาวิชาเสนาธิการยังต่างประเทศ และยังมีบทความของ ร.อ.วาศ เรื่อง "ชาวทหารประเทศออสเตรเลีย อังการี อิตาลี," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๗ ตอนที่ ๓ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๗) ซึ่งได้กล่าวถึงงบประมาณและอัตราเงินเดือนของกองทัพในประเทศเหล่านี้.

^๒ ตัวอย่างบทความที่เกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่น เช่น บทความของ ร.ท.หม่อมหลวงชวน "กองทหารปืนกลในกองทัพญี่ปุ่น," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๖ ตอนที่ ๑๑ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗), ร.อ.จำรัส เรื่อง "การฝึกทหารราบญี่ปุ่นในฤดูร้อน," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๒ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘) "วิธีจัดการทหารของประเทศญี่ปุ่น," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๑๑ (สิงหาคม ร.ศ. ๑๓๐) เนื้อหาเรื่องนี้มีทั้งประวัติศาสตร์การปกครองของญี่ปุ่น ระบบการเกณฑ์ทหาร ตลอดจนงบประมาณใช้จ่ายในกองทัพ.

คิดเห็นของนายทหารไทยส่วนใหญ่จะเป็นไปในทำนองชื่นชมต่อความรุ่งเรืองของกองทัพของชาติมหาอำนาจ โดยเฉพาะญี่ปุ่น และจากประเด็นนี้เองที่ทำให้ทหารมีข้อสรุปว่าประเทศจะเป็นมหาอำนาจได้ก็ด้วยแสนยานุภาพของกองทัพ และด้วยเหตุที่ทหารเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพ ทหารจึงถือว่า "นายทหารคือผู้ที่นำอำนาจให้บ้านเมืองเจริญขึ้นตามลำดับ"^๒

ด้วยข้อสมมติฐานดังกล่าว ทหารจึงเริ่มมองปัญหาของกองทัพไทย โดยเปรียบเทียบกับความเจริญแห่งกองทัพของชาติมหาอำนาจ และชาติที่ถือเป็นแบบอย่างในการพัฒนา คือ ญี่ปุ่น^๓ วิธีการและพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบ

^๒ข้อสรุปของทหารไทยได้จากบทเรียนทางประวัติศาสตร์ คือ การที่ประเทศเยอรมันรบชนะฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๔ (ค.ศ. ๑๘๗๐ - ๑๘๗๑) หรือประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีอำนาจขึ้นมาได้เพราะรบชนะจีนถึง ๒ ครั้ง และชนะรัสเซีย ๑ ครั้ง ประเทศที่ญี่ปุ่นรบชนะนั้นล้วนแล้วแต่เคยเป็นมหาอำนาจมาก่อน.

^๓ร.อ.อภิชาติ, "ตำแหน่งนายทหาร," ยุทธโฆษา เล่ม ๕๐ ตอนที่ ๒ (พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๐) ๑๓๒ - ๑๕๑.

^๔ผู้นำและปัญญาชนไทยมักจะยึดถือเอาประเทศญี่ปุ่นเป็นข้อเปรียบเทียบในเรื่องความสำเร็จของการพัฒนาประเทศ โดยถือว่า ไทยและญี่ปุ่นเปิดประเทศพร้อมกัน แต่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จและก้าวไปไกลกว่าไทย ข้อสรุปดังกล่าวนับเป็นความคิดที่มีคุณค่าถึงถึงความแตกต่างในด้านต่าง ๆ ของประเทศทั้งสอง ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หรือแนวทางที่เลือกใช้ในการพัฒนาประเทศ คุรายตะเอียคเกี่ยวกับการวิเคราะห์ที่ในประเด็นนี้ได้ใน เสน่ห์ จามริก, การเมืองกับการศึกษา (รายงานการวิจัยเสนอต่อสภาการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๓) และ พรเพ็ญ ฮันตระกูล "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๑๓๐ - ๑๓๖.

ตลอดจนสวัสดิการในกองทัพ และการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นของประชาชนผู้ปู้ เป็นเรื่องที่ทหารเฝ้ามองอย่างชื่นชม และหมายที่จะให้เมืองไทยได้มีได้เป็นเช่นญี่ปุ่น ดังจะเห็นได้จากข้อเรียกร้องต่าง ๆ ของทหาร นับแต่เรื่องปลีกย่อยภายในกองทัพ ตลอดไปจนถึงเรื่องระดับชาติล้วนแล้วแต่ยึดญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างทั้งสิ้น เช่น ในประเด็นที่เกี่ยวกับสวัสดิการของกองทัพ ได้เรียกร้องให้จัดนำสุกสำหรับทหารตี^๒

^๑หลวงโยธาธรรมนิเทศ, "การเงินของประเทศญี่ปุ่น," ยุทธโภษ เล่ม ๑๖ ตอนที่ ๖ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๖): ๕๓๓ - ๕๔๒. บทความเรื่องนี้เป็นกรนำเอาทัศนะต่าง ๆ ของสื่อมวลชนญี่ปุ่นเกี่ยวกับการที่รัฐกู้ยืมเงินจากต่างประเทศมาลงทุน ซึ่งผู้เขียนแสดงความชื่นชมในประเด็นที่รัฐบาลญี่ปุ่น เปิดโอกาสให้ราษฎรพูดตามความเห็นของตนเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองได้ ลักษณะดังกล่าวผู้เขียนบทความได้เสนอความเห็นว่ "จะเป็นประโยชน์สำหรับรัฐบาลที่จะได้เลือกเอาความเห็นที่มีประโยชน์มาประกอบการพิจารณา".

^๒ร.ต.จาร์ส, "ชาวทหารบกต่างประเทศ," ยุทธโภษ เล่ม ๑๗ ตอนที่ ๕ (ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๗): ๓๓๒ - ๓๓๔. เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการในกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งผู้เขียนได้ยกตัวอย่างเรื่องที่ทหารญี่ปุ่นมีน้ำชาดื่มเพื่อนำบักอากาศรกระหายน้ำตามทัศนะของผู้เขียนบทความถือว่าเรื่องนี้เป็นกรแสดงความกาวหนาอย่างหนึ่งทางด้านสวัสดิการ จึงได้เสนอความเห็นในเชิงร้องเรียนให้กองทัพไทยคุณเสสุสภาพอนามัยของทหารบาง "เพราะแมแต่หน้าตมสุกกองทัพบก็ยังมีได้คำรีให้ทหารได้ดื่ม ฉะนั้นจึงหวังว่ คงไม่ซำนักที่กองทัพบของเราคงจะให้ทหารได้ดื่มนำสุก แม้จะมีได้ใช้ใบชา ก็อาจหาใบชมเห็ด ใบชอย แทนก็ได้".

หรือให้ทหาร เรียกรไเงินเพื่อสร้างสโมสรมายทหาร^๑ เป็นต้น ในส่วนที่เป็นข้อเรียกร้อง ในระดับชาตินั้น ทหารได้ยกตัวอย่างการบริหารประเทศของรัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งมุ่งยกระดับ ชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรและฐานะของประเทศชาติเป็นสำคัญ พร้อมกันนี้ทหารได้ แสดงข้อคิดเห็นว่า รัฐบาลไทยน่าจะริบจัดการบ้านเมืองให้ราษฎรได้มีความสุขความเจริญ เช่นประเทศญี่ปุ่น ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนบทความมีความเห็นว่า การปฏิรูปประเทศของ รัชกาลที่ ๕ ยังมีได้ส่งผลไปสู่ประชาชนในระดับล่างได้อย่างไร ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

^๑ความคิดเรื่องที่จะให้กองทัพมีสโมสรมายทหารนั้น มาจากบทความของ ร.ศ.จาร์ส เรื่อง "การสโมสรมายทหารบกญี่ปุ่น," ยุทธโภษ เล่ม ๑๙ ตอนที่ ๖ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๗): ๕๐๐ - ๕๐๘. บทความเรื่องนี้เล่าถึงการตั้งสโมสรมายทหารบกในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางราชการไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง หากแต่นายทหารด้วยกัน เรียกรเงินได้สำเร็จสมความประสงค์ ในประเด็นนี้ผู้เสนอบทความได้เขียนชักชวนให้กองทัพไทยจัดการตั้งสโมสรมายทหารด้วยวิธีการที่คล้ายกับญี่ปุ่น ขอเสนอตั้งกล่าวเป็นผลสำเร็จในปี ร.ศ. ๑๒๘ สโมสรมายทหารบกแห่งแรกของกองทัพไทย ตั้งขึ้นที่มณฑลนครสวรรค์ สโมสรมายทหารบกแห่งนี้เกิดจากการเรียกรเงินในหมื่นนายทหาร ดู "รายงานการเปิดสโมสรมายทหารบก มณฑลนครสวรรค์," ยุทธโภษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๘ (พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘): ๘๓๘ - ๘๔๐.

...คงจะรีบเร่งจัดการบ้านเมืองของคุณ ซึ่งยังมีไต่ลงมือกระทำในสิ่งใด ๆ ใ้ให้เกิดประโยชน์เจริญยิ่งขึ้นปรากฏแก่ราษฎรในบานเมืองและนานาประเทศให้เป็นการประจักษ์แก่ตาโลก เป็นคนว่า รีบเร่งจัดการกสิกรรม...หัตถกรรม...พานิชยกรรม... (เพราะ)...ถ้าราษฎรไม่ขัดสนจนยาก ท้ามาหากินได้ทรัพย์พอเลี้ยงครอบครัวของคุณบริบูรณ์แล้ว...ถึงจะตองเสียภาษีแรงให้แก่แผ่นดิน ก็ไม่เป็นความหนักนารอนใจ...^๑

กล่าวโดยสรุป บทความต่าง ๆ ในยุทธโกษ โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นข่าวทหารต่างประเทศนั้น ไ้ก่อให้เกิดความคิดในเชิงเปรียบเทียบขึ้นในหมู่นัทหารไทย ความปรารถนาที่จะให้กองทัพไทยมีความเจริญเทียมทันกองทัพประเทศอื่น ๆ คุณจะเป็นสิ่งที่อยู่ใ้จิตใจสำนึกของกลุ่มทหาร โดยเฉพาะกลุ่มที่คิดจะปฏิวัติในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ (ร.ศ. ๑๓๐) ซึ่งจะตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความล่าช้าของกองทัพไทยในเชิงเปรียบเทียบอยู่ตลอดเวลา^๒ ความปรารถนาที่จะให้กองทัพเป็นผู้นำชื่อเสียง เกียรติคุณ และความ

^๑ หลวงโยธาธรรมนิเทศ, "การเงินของประเทศญี่ปุ่น," ยุทธโกษ เล่ม ๑๖ ตอนที่ ๖ (กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๖): ๕๓๓ - ๕๔๒. บทความเรื่องนี้มิได้เอ่ยชื่อ "ประเทศไทย" ในการเปรียบเทียบ แต่ความหมายโดยนัย ผู้เขียนเชื่อว่าหมายถึงประเทศไทย และสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ ผู้เขียนบทความยังแสดงทัศนะเรื่องการกอบกู้ที่ว่า เป็นประโยชน์แก่ประเทศในทางหนึ่ง เพราะเป็นการระงับสงคราม และถึงจะมีอันตรายก็คงไม่เท่ากับภัยอื่น ๆ ที่มีอยู่ประจำในโลก คือ ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย และอุทกภัย.

^๒ การเปรียบเทียบ มีตั้งแต่เรื่องบเล็กย่อย เช่น สวัสดิการในกองทัพ ตลอดไปจนถึงนโยบายของรัฐบาลที่ให้ความสนับสนุนกองทัพแห่งชาติมากน้อยเพียงไร เช่น เรื่องงบประมาณ การเพิ่มอาวุธ เป็นต้น.

ยิ่งใหญ่มาสู่ประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทหารเริ่มมีความสำนึกทางการเมือง โดยเฉพาะเมื่อได้รับข่าวสารการปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ ชาวความทุกข์ยาก ความล่าช้าของพลเมืองไทย ประเด็นปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่มีการนำเสนอในหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ ซึ่งเท่ากับเป็นการเร่งเร้าให้กลุ่มทหารเกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองมากยิ่งขึ้น

ค. บทบาทของหนังสือพิมพ์ : อิทธิพลทางความคิดที่ยูนอกระบบการศึกษา

หนังสือพิมพ์เป็นผลผลิตประการหนึ่งของ เทคนิควิทยาการตะวันตก คนไทยรู้จักหนังสือพิมพ์ครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยการนำของหมอมาร์คเดย์ ผู้พิมพ์บางกอกรีคอร์คเคอร์ออกจำหน่าย อิทธิพลทางความคิดของหนังสือพิมพ์ในช่วงแรก (ราวรัชกาลที่ ๓ - ๔) ยังอยู่ในวงแคบ ค่ายคนอ่านมีน้อย เพราะข้อจำกัดทางการศึกษา หนังสือพิมพ์จึงเป็นเรื่องที่แพร่หลายอยู่เฉพาะชนชั้นสูง^๑ จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ กิจการหนังสือพิมพ์จึงขยายมาสู่สามัญชนผู้มีการศึกษา สิ่งพิมพ์ในยุคนี้จะมีทั้งที่เป็นการเสนอข่าวสารและบทความในเชิงวิชาการ รวมทั้งที่มีนิทานและนวนิยายประโลมโลก^๒ โดยสาระสำคัญ สิ่งพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จะเป็นภาพสะท้อนของวัฒนธรรมและความคิดแบบตะวันตก^๓ เพราะฉะนั้น ในทางหนึ่งหนังสือพิมพ์จึงเปรียบ

^๑สุกัญญา ศีรวณิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช : พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๗๕ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๘ - ๑๕.

^๒ประเภทนิทานมี พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน และยังมีวารสารเสอนิทานหรือนวนิยายโดยเฉพาะ เช่น ดลกวิทยาของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) เป็นต้น.

^๓สุกัญญา ศีรวณิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย..., หน้า ๒๘-๓๐.

เสมือนกับตัวกลางในการถ่ายทอดความเป็นไปของประเทศต่าง ๆ ความเจริญของเทคนิควิทยาและระบอบการปกครองในอารยประเทศ ทำให้คนไทยที่ได้อ่านหนังสือพิมพ์มีความรู้ที่กว้างไกลออกไปจากโลกของเมืองไทยที่ตนเคยรู้จัก

สิ่งพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่นับว่ามีอิทธิพลต่อการเร้าความสำนึกทางการเมืองในกลุ่มผู้อ่าน อาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่เสนอบทความในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทย เช่น ทูลวิภาคพจนกิจ ศิริพจนภาค ของเทียนวรรณ ข้อเสนอในบทความดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการให้มีการมีระบบการปกครองแบบรัฐสภา ให้รัฐบาลจัดการเรื่องสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งย้าให้ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของประชาชนในฐานะ "สายโลหิตของแผ่นดิน" ซึ่งรัฐบาลต้องดูแลเอาใจใส่และให้การทะนุบำรุงรักษาอย่างดี^๑ หนังสือของเทียนวรรณแม้จะมิได้รับความนิยมมากเท่าหนังสือพิมพ์รายวัน หากแต่นักวิชาการบางท่านมีความเชื่อว่า ความคิดของเทียนวรรณคงจะมีอิทธิพลต่อพวกกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ อยู่บ้าง^๒

หนังสือพิมพ์รายวันจะเป็นสิ่งพิมพ์อีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างโลกทัศน์ใหม่ให้กับผู้อ่าน ทั้งนี้เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นการรายงานความเคลื่อนไหวและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกประเทศอย่างฉับไว นอกจากนี้ยังมีการเสนอบทความในเชิงวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

^๑ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ,

หน้า ๕๓.

^๒ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "อุดมการณ์ทางการเมืองของไทย," ใน อุดมการณ์กับสังคมไทย, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, รวบรวม (พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๘.

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ จะเป็นระยะเวลาที่เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในประเทศต่าง ๆ เช่น การปฏิวัติในเตอร์กี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑^๑ การปฏิวัติในจีน โดยการนำของซุนยัตเซน ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔^๒ ในบางประเทศแม้จะไม่มีเหตุการณ์ถึงขั้นที่จะเรียกว่า "การปฏิวัติ" หากแต่ก็ได้มีการปรับปรุงระบบการปกครองและมุ่งให้นโยบายเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง จนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของชาติน้อยใหญ่ทั้งหลาย ตัวอย่างกรณีนี้ เช่น ญี่ปุ่น ซึ่งแม้จะเป็นประเทศที่ยังคงมีจักรพรรดิ แต่ก็มีการจัดระเบียบการปกครองใหม่โดยให้มีรัฐธรรมนูญขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และยังสามารถปรับปรุงประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การทหาร จนสามารถเอาชนะรัสเซียได้ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ชาวความเคลื่อนไหวในลักษณะดังกล่าว นับเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งของข่าวประจำวันในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ กล่าวคือหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับจะมีคอลัมน์ "ข่าวต่างประเทศหรือข่าวโทรเลข" โดยเฉพาะ ๑ หน้า เนื้อหาของข่าวจะมีทั้งเหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ เช่น ชาวแอฟริกันไหว ชาวเพลิงไหม้ ตลอดจนถึงข่าวที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลต่างประเทศ เช่น "ความวิวัฒนาการของประเทศรัสเซีย : การบำรุงการค้าขายให้เจริญขึ้นทั่วทุกมณฑล" หรือ "รัสเซียประชุมนายทหารเพื่อเตรียมแผนทำสงคราม"^๓ เป็นต้น ที่นำ

^๑การปฏิวัติในเตอร์กี เกิดจากพวกเตอร์กหนุ่ม (Young Turk) ซึ่งเป็นกลุ่มหัวก้าวหน้าที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก ได้รวมตัวกันโค่นล้มสุลต่าน Abdul Hamid II และได้เชิญพระอนุชาขึ้นครองราชย์เป็นสุลต่านภายใต้รัฐธรรมนูญ.

^๒การปฏิวัติจีนใน พ.ศ. ๒๔๕๔ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า "ปฏิวัติไท่เหม็ง" เป็นการปฏิวัติที่มีการทำลายสถาบันจักรพรรดิ และสถาปนาระบบการปกครองขึ้นใหม่เป็นแบบสาธารณรัฐ มีประธานาธิบดีเป็นประมุขของประเทศ.

^๓หจข., เอกสาร ร. ๖ น. ๒๐.๔/๕ ชาวประเทศรัสเซีย.

สังเกตก็คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ (ร.ศ. ๑๓๐) ที่ทหารคิดจะปฏิวัตินั้น หนังสือพิมพ์ได้เสนอข่าวเกี่ยวกับการกบฏในประเทศต่าง ๆ โดยตลอดมา เช่น การจลาจลในประเทศโมร็อกโก กบฏในแอฟริกา กบฏในแอลเบเนีย กบฏในเยเมน, สเปน, เม็กซิโก และจีน เป็นต้น^๑

อย่างไรก็ตาม ในบรรดาหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ที่เสนอข่าวสารอยู่ในขณะนั้น จีนโนสยามวารศัพท์ จะมีอิทธิพลในหมู่นักอ่านมากที่สุด โดยเฉพาะในกลุ่มทหาร ฉะนั้นเมื่อเกิดการกบฏในปี ร.ศ. ๑๓๐ จีนโนสยามวารศัพท์จึงเป็นที่พึ่งเลี้ยงของผู้ปกครองเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ด้วยเหตุผลประการหนึ่งเพราะ "หนังสือพิมพ์ฉบับนี้มักจะเลือกลงเรื่องราวที่เกี่ยวกับการกบฏของทหารมากกว่าฉบับอื่น ๆ ประกอบกับชาวไทยเองก็ชอบอ่านจีนโนสยามวารศัพท์มากกว่าหนังสือพิมพ์อื่น"^๒

พิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏอยู่ ก็อาจจะปฏิเสธได้ว่าหนังสือพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์ มีอิทธิพลต่อความคิดปฏิวัติของกลุ่มทหาร ร.ศ. ๑๓๐ อยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพราะบทความต่าง ๆ ที่นำเสนอในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ได้กลายเป็นเรื่องที่ทหารนำไปกล่าวขวัญและถือเป็นเรื่องที่ให้อำนาจในการปฏิวัติ ตัวอย่างของเนื้อหาในบทความที่

^๑ประมวลหลักฐานจากหนังสือพิมพ์รายวัน จีนโนสยามวารศัพท์ เฉพาะเดือนเมษายน - พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๐ (เป็นฉบับที่มีบริการในหอสมุดแห่งชาติ) ที่นำสังเกตคือ กรณีของสเปน ได้เสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการโจมตีกษัตริย์สเปนว่า พวกที่คิดต่อต้านพระราชบิดาได้พากันกล่าวว่าพระองค์เป็นผู้ "ชอบการสนุกเพลิดเพลินมากกว่าคิดถึงราชการบ้านเมือง" จีนโนสยามวารศัพท์ (๑๑ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐) : ๔.

^๒หจข., เอกสาร ร. ๖ บ. ๓๑/๘ เชี่ยวสุคเส็ง, ยี่กอฮง, จดหมายกราบบังคมทูลของสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๕.

ทหารได้อ้างถึง เช่น ความรู้สึกที่รักชอบของทหารในฐานะผู้กินเงินเดือนจากภาษีอากรของราษฎร^๑ ซึ่งข้อคิดดังกล่าวส่วนหนึ่งนำมาจากบทความเรื่อง "ควรมีต่อกัน"^๒ เพราะเนื้อหาของบทความได้ชี้ปัญหาของระบบราชการที่ข้าราชการยังคงประพฤติตนเป็นนายกดหัวราษฎร ทั้ง ๆ ที่ราษฎรเป็นผู้เสียภาษีซึ่งในรูปหนึ่งก็จะกลายมาเป็นเงินเดือนที่ให้กับพวกข้าราชการ หากทว่าผลตอบแทนที่ประชาชนได้รับจากรัฐบาลและข้าราชการกลับไม่มีเลย หรือในบทความเรื่อง "โรงบ่อนกับโรงเรียน"^๓ ซึ่งได้เปรียบเทียบว่าโรงเรียนเป็นแหล่งผลิตคนดี โรงบ่อนผลิตคนชั่ว แต่รัฐบาลตั้งโรงบ่อนมากกว่าโรงเรียนซึ่งเท่ากับว่ารัฐบาลสร้างพลเมืองชั่วมากกว่าพลเมืองดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลไม่สามารถเลิกโรงบ่อนได้เพราะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ ปัญหาดังกล่าวนี้นับเป็นประเด็นที่ยังอยู่ในจิตใจของกลุ่มทหารผู้คึกฤทธิ์ โดยได้ถือเป็นเรื่องขบขันที่รัฐบาลว่ามีใจเอาใจใส่พลเมืองของประเทศ ทำให้พลเมืองไทยกลายเป็นทรัพยากรที่ขาดคุณภาพ

^๑ หจข., เอกสาร ร. ๖ ม ๑๗/๖ ทำให้การพลทหาร. ความคิดเรื่องนี้ได้ฝังอยู่ในจิตใจของทหารกลุ่ม ร.ศ. ๑๓๐ นายทหารผู้ก่อการซึ่งรับหน้าที่ให้เกลี้ยกล่อมพลทหาร ได้หยิบประเด็นเรื่องเงินเดือนของทหารเพื่อเราความสำนึกทางการเมืองว่า "เงินเดือนที่ทหารได้รับอยู่ทุกวันนี้ แท้ที่จริงมาจากภาษีของราษฎร ราษฎรจึงเป็นนายข้าราชการมิใช่กันหรือ".

^๒ จีนโนสยามวารศัพท์ (๑๙ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐): ๓.

^๓ จีนโนสยามวารศัพท์ (๙ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๙) อ้างถึงใน สุกัญญา

ศิริวนิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย..., หน้า ๓๑.

^๔ ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐,

หน้า ๖๕.

นอกจากบทความที่มีปัญหาภายในประเทศแล้ว จีนโนสยามวารศัพท์ยังเสนอ
 ชาวสารและบทความเกี่ยวกับการปฏิบัติของขุนยัคเซนในประเทศจีนมากกว่าฉบับอื่น ๆ^๑
 ที่สำคัญก็คือบางบทความจะเป็นการวิเคราะห์เหตุการณ์ที่สอดคล้องกับความสำคัญของทหาร
 ในฐานะผู้นำความสำเร็จให้กับการปฏิบัติที่เข้มแข็ง ในประเด็นนี้จึงเท่ากับเป็นการเร่ง
 เร้าความสำนึกในหมู่ทหารให้เห็นความสำคัญของกลุ่มในฐานะเป็นผู้เปลี่ยนแปลงสังคม
 ดังความตอนหนึ่งว่า

กบฏเกกเหม็งมิใช่เรื่องนุ้ย... หากสำเร็จเพราะทหารที่ได้รับความฝึกหัด
 อย่างดีและถืออาวุธอย่างใหม่ หันไปหาชาวพวกเกกเหม็ง... แมราษฎร
 พลเมืองจะคิดประทุษร้ายมากมายอย่างไรก็พอกตอสูโต แต่ถาพทหารอันเป็นอาวุธ
 สำคัญของรัฐบาลประทุษร้ายขึ้นเองแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะปราบไค...^๒

อิทธิพลของหนังสือพิมพ์ในฐานะที่เป็นตัวเร่งเร้าความสำนึกทางการเมืองนั้น
 มิได้จะเกิดเฉพาะกลุ่มทหารอาชีพเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อประชาชนกลุ่มอื่น ๆ ที่
 ติดตามความเคลื่อนไหวของภาวการณ์บ้านเมืองในประเทศต่าง ๆ ทางหน้าหนังสือพิมพ์
 อีกด้วย การรับรู้ข่าวสารของประเทศเพื่อนบ้านที่ปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญรุดหน้า
 อย่างไคฉฉนั้น ไคก่อให้เกิดความคิดในเชิงเปรียบเทียบ และนำมาซึ่งความรู้สึกไม่พึง
 พอใจในระบบการปกครองแบบเก่า ประชาชนผู้ได้รับการศึกษาดังนี้มีความปรารถนา
 ที่จะเห็นประเทศชาติเปลี่ยนแปลงแนวทางไปในรูปของเสรีนิยม^๓ เสี่ยงเรียกร้องให้

^๑ หจข., เอกสาร ร. ๖ น. ๒๐.๑๒/๑ ชาวเบ็คเตลิคเกี่ยวกับประเทศจีน.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เป็นข่าวคัดจากหนังสือพิมพ์ จีนโนสยามวารศัพท์ ร.ศ. ๑๓๐
 (ไม่ปรากฏวันที่).

^๓ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า ๕๗๕.

เมืองไทยมี "คอนสตีติวชัน" เป็นเรื่องที่น่าประหลาดอย่างเด่นชัดในสังคมของผู้มีการศึกษาในกรุงเทพฯ^๑ การเรียกร้องนั้นแม้จะมีได้เข้าใจความหมายและวิธีการของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในยุโรปอย่างแท้จริง หากทว่าก็เป็นความปรารถนาที่จะให้มีเพราะ "ที่เมืองนอกเขามี"^๒ ปรากฏการณ์ดังกล่าวแม้ผู้ปกครองจะถือว่าเป็นอาการแปลกใหม่ของประชาชนที่เสนอความคิดเห็นในเชิง เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล แต่ก็เป็นเรื่องที่มีอาจปฏิเสธและมองข้ามความสำคัญไปได้^๓ อุบัติการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้แม้ผู้ปกครองจะเข้าใจดีว่าเป็น เพราะประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะเป็นความรู้ที่ได้จากหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีใช้ความรู้จริงที่ได้จากการศึกษา^๔ แม้กระนั้นกลุ่มผู้ปกครองก็มิได้คิดหาทางแก้ "ความไม่รู้จริง" แต่ประการใด ในทางตรงกันข้าม ปัญหาต่าง ๆ ของประเทศที่มีการกล่าวขวัญกันในหน้าหนังสือพิมพ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความล่าช้าของเศรษฐกิจ หรือความเหลื่อมล้ำของสังคม ก็จะเป็นปัญหาที่ทับถมและมิได้รับการอธิบายแต่ประการใด

๒. ปัญหาความล่าช้าในระบบเศรษฐกิจ

ปัญหาต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งไทยเปิดประตูการค้ากับชาติตะวันตก ประเทศไทยต้องตกอยู่ในฐานะผู้เสียเปรียบทาง

^๑ หจช., เอกสาร ร. ๖ บ. ๑๓/๓ หนังสือพิมพ์ไทยและจีนโน, จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาราชเสวก วันที่ ๑๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ข้อเสนอของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชิตปรีชาสมบัติ ในรายงานการประชุมเสนาบดี ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

เศรษฐกิจแต่เริ่มทำสนธิสัญญาทวิภาคีกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ และสนธิสัญญาใน
 ทานองเดียวกันกับอีก ๑๔ ประเทศ ใน ๔๕ ปีต่อมา^๑ ผลของสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้
 ระบบเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบปิด (closed economy) มาเป็น
 ระบบเศรษฐกิจแบบเปิด (open economy) ซึ่งมีผลทำให้การค้าผูกขาดโดยพระคลัง
 สินค้าของสินค้าลดลง ที่สำคัญก็คือประเทศไทยกลายเป็นแหล่งผลิตและตลาดระบายสินค้า^๒
 เพื่อตอบสนองความต้องการของชาติมหาอำนาจ รูปแบบของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่
 ทำให้ไทยเลิกผลิตสินค้าหลาย ๆ ชนิดตามความจำเป็นในการยังชีพมาเป็นผลิตสินค้า
 น้อยชนิดแต่ผลิตเป็นจำนวนมากเพื่อส่งออก ผลผลิตซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่าง
 ประเทศในขณะนั้นมี ข้าว ไม้สัก ดีบุก หากแต่ผลิตผลสำคัญที่คนไทยส่วนใหญ่มุ่งประกอบ
 การ คือ การเพาะปลูกข้าว ในขณะที่กิจการไม้สักและดีบุกตกอยู่ในมือของคนเชื้อชาติ
 อื่น เช่น ไทยใหญ่ คนจีน ซึ่งจะเป็นทั้งแรงงาน ผู้ผลิตเล็ก และเจ้าของเหมืองขนาด
 ใหญ่^๓ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเพาะปลูกข้าวจะเป็นอาชีพหลักและเป็นสินค้าที่นำรายได้
 ให้กับประเทศมากที่สุด หากทว่ารัฐบาลกลับมิได้ให้ความสนใจหรือมีนโยบายส่งเสริม
 เศรษฐกิจการเกษตรแต่ประการใด ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยี
 หรือการให้ความช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ การขยายตัวในด้าน การเพาะปลูกข้าวกระทำ

^๑James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850-1970
 (California: Stanford University Press, 1971), p. 35.

^๒ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุชี ประศาสน์เศรษฐ, "ระบบเศรษฐกิจไทย
 ๑๘๕๑ - ๑๙๑๐" (คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๒๑), หน้า ๓.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๔Ingram, Economic Change in Thailand..., pp. 36 - 37.

โดยการขยายเนื้อที่การผลิตโดยมิได้มีการปรับปรุงวิธีการผลิตแต่อย่างใด โดยเฉพาะ
น้ำซึ่ง เป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกข้าว เมื่อรัฐบาลมิได้มีนโยบายในการสร้างระบบชลประทาน
การผลิตข้าวเพื่อส่งออกจึงยังคงฝากความหวังไว้กับดินฟ้าอากาศมากยิ่งขึ้น เพราะ-
ฉะนั้นหากปีใดที่เกิดภัยธรรมชาติ ผลผลิตทางภาคเกษตรกรรมก็จะลดลงอย่าง เค้นซัด
ซึ่งจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศประสบปัญหาตามไปด้วย^๑

ช่วงที่เศรษฐกิจได้รับความกระทบกระเทือนมากที่สุดอยู่ในระหว่างปี

พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๕๓* เพราะนอกจากจะเกิดภัยธรรมชาติแล้ว ยังเกิดโรคระบาด
ทั้งกับคนและพืช ตลอดจนสัตว์เลี้ยงอีกด้วย ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕
เป็นเวลาติดต่อกันหลายปี ทำให้ชาวนาในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งในภาคกลางและต่างจังหวัด
ต้องประสบกับภาวะทุกข์เข็ญขนาดหนัก ถึงขนาดต้องอพยพทิ้งที่ทำกิน สภาพชีวิตของ
ชาวนาซึ่งในภาวะปกติก็มีพอยังชีพนั้น เมื่อเกิดภัยธรรมชาติชาวนาบางแห่งถึงขนาดไม่มี
ข้าวกิน ต้องขอกู้เงินหลวงมาซื้อข้าว^๒ และมีหลักฐานปรากฏว่าชาวนาในสมัยรัชกาล
ที่ ๕ ต้องประสบภาวะถึงขั้นอดตาย^๓

ในช่วงเวลาเดียวกับที่ชาวนาประสบปัญหาทางด้านการผลิตอันเนื่องมาแต่ภัย
ธรรมชาตินั้น รัฐบาลก็ได้ประกาศเรียกเก็บภาษีชนิดต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว

^๑รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, "เศรษฐกิจไทยปี ๒๕๒๒ : วิฤติการณ์แห่ง
โครงสร้างและวิฤติการณ์แห่งเส้นทางพัฒนาเศรษฐกิจ" (คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๘๓ - ๘๗.

* คูตารางที่ ๑.

^๒หจข., เอกสาร ร. ๕ กษ. ๓.๑/๑๒ เจ้าพระยาวางษาอุปราช
กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๑๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๘.

^๓หจข., เอกสาร ร. ๖ กษ. ๑/๑๒ เจ้าพระยาวางษาอุปราช
กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ๑๗ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐.

ตารางที่ ๑

ทพพิภพภัยต่าง ๆ ของชาวนาระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๖-๒๔๕๓

ปีที่เกิด	ปัญหา	สถานที่เกิด
พ.ศ.๒๔๔๖	ฝนแล้ง โคกระบือล้มตาย	อีสาน, อุตร, นครราชสีมา อุตร, พายัพ.
พ.ศ.๒๔๔๗	น้ำท่วม, สัตว์ล้ม, อคอยาก ฝนแล้ง อคอยาก	นครสวรรค์, พิษณุโลก, อุตร แพะ
พ.ศ.๒๔๔๘	โรคระบาดสัตว์	กรุงเทพฯ., หุงแสนแสบ, ชัยภูมิ
พ.ศ.๒๔๕๐	ฝนแล้ง โรคระบาดสัตว์ล้ม	มีนบุรี, นครราชสีมา, อุตร ชัยภูมิ, รังสิต, สมุทรปราการ, นนทบุรี นครเขื่อนขันธ์, เชียงราย.
พ.ศ.๒๔๕๑	ฝนแล้ง ชาวแพง	ชัยภูมิ, ภูเก็ต, ชุมพร, นครราชสีมา
พ.ศ.๒๔๕๓	โรคระบาด สัตว์ล้ม	กรุงเทพฯ., พิษณุโลก, อุตร, นครศรี- ธรรมราช, ปัตตานี, ภูเก็ต

<u>ที่มา</u> หจข, เอกสาร ร.๕ กษ ๓.๑/๑๓	รายงานตรวจที่นาต่าง ๆ ของพระองค์เจ้า สายสนธิวงศ์และพระยาวิเศษโกชนา
- กษ ๑๐/๒	รายงานเพาะปลูกต่าง ๆ
- ม๒.๑๔/๒	รายงานกรมหลวงดำรงไปตรวจราชการมณฑล กรุงเทพฯ และพิษณุโลก นครสวรรค์ และราย- งานระยะทางที่เสด็จ
- ม๒.๑๔/๑๘	กรมหมื่นดำรง ตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี
- น๓.๒๓/๖๓	ขอลดเงินอากรคานา.

ส่งผลกระทบต่อทรงคองชานา เช่น ปรับปรุงภาษีคองชานาโดยเพิ่มจากเดิมถึง ๔ เท่าตัว^๑ เรียกเก็บค่าธรรมเนียมรูปพรรณโคกระบือจากตัวละ .๕๐ บาท เป็นตัวละ ๔ บาท ตลอดจนถึงเก็บภาษีเรือ อากรคองน้ำ^๒ การที่ต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้นในขณะที่การทำนา ไม่ได้ผลนั้นจึงเท่ากับเป็นการเพิ่มภาระและความทุกข์ยากให้กับชาวนาซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศโดยมิต้องสงสัย

ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ และสืบต่อมาจนถึงต้นรัชกาลที่ ๖ นั้น แม้ว่าในทางหนึ่งจะเป็นเพราะการก้าวก่ายค่าทั่วโลก^๓ ประกอบกับรัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงระบบมาตรฐานเงินมาเป็นมาตรฐานทองคำ การกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนใหม่ทำให้ราคาข้าวตกต่ำลง^๔ ตลอดจนถึงสภาพดินฟ้าอากาศที่ผิดปกติ ปัจจุบันต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้เศรษฐกิจของชาติต้องพลอยทรุดลงตามไปด้วย

^๑ "ประกาศแก้ไขและพิทักษ์เก็บเงินคองชานา ร.ศ. ๑๒๔," ราชกิจจานุเบกษา ๒๒ (๒๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๔) ๒๕๖ - ๒๕๘. รัฐบาลได้ออกประกาศแก้ไขและพิทักษ์เก็บเงินคองชานา ร.ศ. ๑๒๔ โดยเรียกเก็บภาษีจากนาโคซึ่งเดิมเก็บไร่ละ .๒๕ บาท เพิ่มเป็นไร่ละ ๑.๐๐ บาท, นาฟางลอยเดิมไร่ละ ๐.๓๗๕ บาท เพิ่มเป็นไร่ละ ๑.๒๕ บาท.

^๒ สมชาย หงษ์มอญ, "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๖๑.

^๓ พร เพ็ญ ยันตระกุล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๕๐ - ๕๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

หากแต่หนทางที่รัฐบาลเลือกใช้ในการแก้ปัญหาก็คือการเรียกเก็บภาษีเพิ่ม ในขณะที่มิได้เปลี่ยนแปลงนโยบายในการพัฒนาประเทศ ซึ่งยังคงเป็นในเรื่องการป้องกันประเทศ และรักษาความสงบภายใน ปัญหาการเกษตรเป็นเรื่องที่รัฐบาลมิได้ให้ความสำคัญอย่างจริงจัง^๑ ดังจะเห็นได้จากความช่วยเหลือของรัฐบาลในกรณีที่ชาวนาต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติ แต่ครั้งนั้นรัฐบาลใช้วิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น แจกข้าวสาร พันธุ์ข้าว ปศุสัตว์ แจกเครื่องสูบน้ำ หรือทำห่านบประตุน้ำ ตลอดจนจัดตั้งกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น เป็นต้น ความช่วยเหลือในลักษณะดังกล่าว เป็นการขจัดความเดือดร้อนของชาวนาได้ชั่วคราวระยะหนึ่ง ในขณะที่ผลกระทบก็คือชาวนายังต้องประสบกับการเป็นหนี้สิน ต้องเสียดอกเบี้ยแพง เนื่องจากไม่มีทุนในการทำนา และยังคงถูกเอาเปรียบจากพ่อค้า

^๑ การพิจารณาแนวทางของนโยบายที่รัฐบาลใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจนั้น มีนักเศรษฐศาสตร์ไทยบางท่านให้ข้อคิดเห็นที่ต่างไปจากข้อสรุปข้างต้น กล่าวคือ จะถือว่าปัญหาของระบบเศรษฐกิจไทยเกิดจากที่ติดจำกัดทางการคลังและการเงินอันเป็นผลจากการทำสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน ที่สำคัญคือระบบเศรษฐกิจไทยมีลักษณะเป็นระบบเศรษฐกิจแบบอาณานิคม (colonial economy) คือ การผลิต การค้า และการซื้อ ถูกกำหนดโดยประเทศมหาอำนาจ ซึ่งมีผลทำให้เศรษฐกิจไทยไม่ขยายตัวได้มากเท่าที่ควร และไม่สามารถเลือกแนวทางในการพัฒนาประเทศของตนได้ กุ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, "เศรษฐกิจไทยปี ๒๕๒๒...", หน้า ๘๐ - ๘๓.

คนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่คือชาวจีนเจ้าของโรงสี^๑ สภาพความทุกข์ยากของชาวนาและปัญหาทางเศรษฐกิจในขณะนั้น เป็นเรื่องที่มีการกล่าวขวัญกันทั่วไปโดยผ่านหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เพราะปัญหาทางเศรษฐกิจมีใ้ส่งผลเฉพาะชาวนา หากแ้รวมถึงประชาชนในกรุงเทพฯ ซึ่งต้องซื้อข้าวเพื่อบริโภคในอัตราที่แพงกว่าเคิม หนังสือพิมพ์ซึ่งถือว่าเป็นปากเสียงของประชาชนส่วนใหญ่ใ้ลงข่าวและบทความเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งจดหมายร้องทุกข์ของชาวนาในเรื่องต่าง ๆ กันเป็นประจำ^๒ ในแง่นี้

ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นเรื่องทีคนในชาติใ้ร่วมกันรับรู้อย่างมีอาจจะหลีกเลี่ยงใ้ได้ ปัญหาต่าง ๆ ของชาวนาโดยละเอียด ศึกษใ้เพิ่มเติมใ้จาก สมชาย หดีงหมอยา, "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลใ้รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", ทวีศิลป์ สืบวัณะ, "การผลิตและการค้าข้าวใ้ภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ มั้เทศวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑) และ David B. Johnston, "Rural Society and the Rice Economy in Thailand 1880 - 1930" (Ph.D. Dissertation: Yale University, 1975).

^๑"รายงานการเพาะปลูก," จีนโนสยามวารศัพท์ (๗ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐): ๕. กล่าวถึงการเก็บเกี่ยวใ้มณฑลต่าง ๆ ซึ่งมีผลน้อยกว่าปีก่อน ๆ ถึง ๑ ใน ๓ บทความเรื่อง "นายเห็นทุกข์ราษฎร" หนังสือพิมพ์มับเคียวกัน (๒๐ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐) กล่าวถึงสภาพของชาวนาใ้ัญญบุรีที่ท่านาไม้ไค้ด ไ้มาร้องทุกข์ขอใ้คนคานาใ้คาราชากร คานา จากเจ้าพนักงานรางวัด หากกลั้ถูกเจ้าหน้าที่คู้คาและเอาตัวขังแรงเงินโดยปราศจากความเมตตา นอกจากนี้ยังมีจดหมายร้องทุกข์ของชาวนาใ้เรื่องต่าง ๆ กัน เช่น ท่านาไม้ไค้ด ูวาราชากร เมืองแรงวัดเก็บภาษีคานา และภาษีอื่น ๆ ตลอดจนจนถึงเรื่องถูกขมเหงรังแกและใ้รับกิริยาหยาบคายจากเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งชาวนา

๓. ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะมีได้มีการแบ่งแยกชั้นวรรณะออกจากกันโดยเด็ดขาด เช่นในประเทศอินเดีย และถือกันว่าประชาชนไทยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในฐานะพลเมืองของประเทศ มีเสรีภาพตามที่กฎหมายกำหนด หากทว่าในทางปฏิบัติ สิทธิและเสรีภาพของคนไทยนั้นได้ถูกจำกัดโดยสถานะของแต่ละคนอีกทีหนึ่ง สังคมไทยเป็นสังคมที่มีปัญหาช่องว่างระหว่างกลุ่มคนโดยตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ ๕ ซึ่งส่งผลสำคัญประการหนึ่ง คือ สังคมไทยจะมีการแบ่งแยกลำดับชั้นออกจากกันอย่างแน่ชัดยิ่งขึ้น ระหว่างกลุ่มสถานภาพต่าง ๆ คือ กลุ่มพระราชวงศ์ กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มชาวบ้านภายใต้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์^๑ ความแตกต่างนั้นเกิดจากความมีและไม่มีในปัจจัยต่าง ๆ อาทิเช่น ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยี อำนาจทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนถึงวิถีทางแห่งการดำรงชีพที่ไม่เหมือนกัน การรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันของไทย ซึ่งหมายรวมทั้งความสะดวกสบายนานาประการ นับตั้งแต่เครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย คงจำกัดแวงวงเฉพาะในหมูชนชั้นสูงและชนชั้นกลางผู้มีการศึกษา มีฐานะดีเท่านั้น ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านยังคงดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เป็นแบบจารีตประเพณี^๒ สภาพชีวิตของชาวบ้านไม่ได้รับการ

มาติดตอขอเสียภาษี เนื้อหาทั้งหมดนี้สรุปจาก หนังสือพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์ (ฉบับ ๒, ๘, ๑๘, ๒๑, ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐).

^๑Toru Yano, Political Structure of a "Rice-Growing State" in Thailand, A Rice Growing Society, Yoneo Ishii (ed) (Kyoto: The Center for SEA Studies, 1978), pp. 122 - 123.

^๒David Joel Steinberg (ed) In Search of Southeast Asia : A Modern History (Kuala Lumpur, Singapore: Oxford University Press, 1975), p. 314.

เปลี่ยนแปลงแต่ประการใด ชาวนายยังคงเผชิญกับความทุกข์ยาก และความไม่สะดวก
 สมายนานาประการ นับตั้งแต่การให้ชีวิตและการประกอบอาชีพภายใต้้นนโยบายรวม
 อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง กรุงเทพฯได้กลายเป็นศูนย์รวมของวัฒนธรรมและความเจริญ
 ทุก ๆ ด้าน หากแต่ชนบทยังคงตกอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง ผู้คนในชนบทต้องรับภาระการ
 เสียภาษีมากที่สุด ผลผลิตส่วนเกินทั่วประเทศถูกส่งไปเพื่อบำรุงความสะดวกสบายของ
 คนในกรุงเทพฯ ทั้ง ๆ ที่ในส่วนนี้มีประชากรเพียงร้อยละ ๘ - ๑๐ ของประชากร
 ทั้งหมด^๑

ภาระภาษีที่ตกหนักกับชาวนา นับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ช่องว่าง
 ในสังคมไทยเพิ่มมากยิ่งขึ้น โครงสร้างภาษีของรัฐบาลไทยเป็นโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม
 เพราะผู้ปกครองจะรับภาระภาษีน้อยที่สุด ขณะที่จะผลักภาระการ เสียภาษีให้กับชาวนา
 ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ผลิต โดยเฉพาะช่วงหลังการปฏิรูปครั้งใหญ่ ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ รัฐบาล
 ต้องหารายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายในการบริหารราชการมากยิ่งขึ้น ความต้องการเงินใน
 ขณะที่รัฐบาลมีขีดจำกัดในการหารายได้จากภาษีศุลกากร^๒ ทำให้รัฐต้องใช้วิธีเพิ่ม
 จำนวนอัตรากาซีให้มากที่สุด การเพิ่มภาษีแต่ละครั้งย่อมหมายถึงการเพิ่มภาระให้กับ
 ชาวนา เพราะนอกจากชาวนาจะต้องเสียเงินค่าธรรมเนียม เสียภาษีค่านา ค่ารูปพรรณ-
 สัตว์ ภาษีเรือ ฯลฯ แล้ว ชาวนายังต้องจ่ายค่าเช่าและคอกเบี้ยเพื่อการลงทุนทำนา
 อีกด้วย อย่างไรก็ตามภาษีที่ชาวนาต้องเป็นผู้รับภาระส่วนใหญ่้นั้นหากพิจารณาในค่าน
 ผลตอบแทนที่รัฐส่งกลับมาให้แล้ว ชาวนาจะเป็นผู้ได้รับบริการจากรัฐน้อยที่สุด ไม่ว่า
 จะเป็นความช่วยเหลือทางคานเทคนิควิธีในการประกอบอาชีพซึ่งชาวนายังคงต้องพึ่ง

^๑James C. Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 21.

^๒ตามสนธิสัญญาบาวริงและสัญญาประเภทเดียวกัน ประเทศไทยจะเก็บภาษี
 ศุลกากรได้ตามจำนวนที่ระบุไว้ในสัญญาเท่านั้น.

ตนเองและธรรมชาติตั้งไกลดวามาแล้ว ชาวนายังคงเผชิญกับปัญหาหลักที่นับวันจะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น คือ ปัญหาความยากจนซึ่งมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากการขาดแคลนเงินทุน และยังคงเขาคิดในการทำกิน^๑ นอกจากความยากจนแล้ว ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพไร้การศึกษา ตามสถิติในปี ๒๔๕๔ ปรากฏว่าประชาชนในชนบท ๙,๓๓๕,๒๓๗ คน มีผู้ไม่รู้หนังสือถึง ๖,๔๑๒,๕๐๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๗.๕๒^๒ การเป็นผู้ไร้การศึกษาทำให้ชาวนาไทยดำรงชีวิตอยู่ด้วยความเชื่อที่มงายไร้เหตุผล และหลงใหลในอภายมุข^๓ ปัญหาของคนในชนบทอีกประการหนึ่ง คือ ต้องเผชิญภัยต่าง ๆ แต่ตามลำพังโดยที่อำนาจการปกครองจากส่วนกลางเข้าไปไม่ถึง ภัยดังกล่าวมีตั้งแต่การลักขโมยควาย จนถึง การถูกข่มเหงรังแกจากโจรผู้ร้าย และแม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกแม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปเท่าใด เพราะข้าราชการส่วนใหญ่จะมีความ

^๑ หจข., เอกสาร ร. ๕ กษ. แผนกเพาะปลูก เล่ม ๑๕ เรื่องที่ ๒๕
 ปลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ห้า
 ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒). ที่ดินซึ่งกลายเป็นปัจจัยการผลิตอันมีค่ายิ่ง
 หลังการเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศ ได้ถูกรอบครองโดยพวกเจ้าขุนมูลนาย
 เพราะถือกันว่า การค้าที่ดินเป็นกิจการที่ไหลผลเร็วและไม่ต้องลงทุนมาก นับเป็นกิจการ
 ที่เหมาะสำหรับผู้ดีไทยควรทำเพื่อหาเลี้ยงชีพ.

^๒ S.Y.B. 1917 Table 5 Population by Sex and Education
 p. 19. คูตารางที่ ๖.

^๓ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน (พระนคร: คัดังวิทยา, ๒๕๑๕),
 หน้า ๕๕ - ๗๕.

ตารางที่ ๖

จำนวนประชากร (จำแนกตามเพศ) กับสถิติการรณรงค์สื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๔

(ไม่รวมมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งมีประชากร ๕๓๑,๑๙๑ คน)

มณฑล (Province)	จำนวนประชากร ทั้งหมด	เพศชาย		เพศหญิง	
		ที่รณรงค์สื่อ	ไม่รณรงค์สื่อ	ที่รณรงค์สื่อ	ไม่รณรงค์สื่อ
กรุงเทพฯ	๕๔๘,๑๖๕	๑๑๙,๑๓๙	๑๕๒,๘๑๙	๙,๖๔๙	๒๖๘,๕๖๒
จันทบุรี	๑๓๖,๔๖๓	๓๓,๕๕๙	๓๖,๒๙๖	๓,๐๖๙	๖๓,๕๘๙
ชุมพร	๑๖๖,๔๐๒	๔๕,๙๙๔	๓๙,๑๖๖	๕,๘๔๒	๙๙,๖๒๐
นครชัยศรี	๒๘๙,๖๓๑	๔๕,๙๙๘	๙๕,๙๖๒	๕,๘๒๙	๑๔๐,๐๔๔
นครราชสีมา	๕๐๒,๒๑๘	๘๕,๖๓๔	๑๖๒,๙๙๓	๙๑๖	๒๕๕,๖๙๕
นครสวรรค์	๒๘๙,๖๖๘	๔๙,๓๘๐	๙๓,๓๘๐	๑,๑๑๖	๑๔๓,๘๓๒
นครศรีธรรมราช	๔๙๘,๒๖๖	๑๐๒,๒๕๖	๑๓๖,๒๘๙	๑๐,๓๑๒	๒๖๓,๘๐๙
ปัตตานี	๒๓๖,๖๙๕	๑๔,๙๙๕	๑๒๒,๙๙๒	๑,๙๘๒	๑๓๙,๓๒๖
พิษณุโลก	๓๒๕,๒๓๑	๖๘,๖๑๓	๙๔,๐๙๒	๑๙,๑๓๖	๑๔๓,๔๓๐
พายัพ	๒๘๙,๘๕๖	๔๘,๕๑๖	๙๓,๒๖๑	๑,๖๑๐	๑๒๖,๕๖๙
เพชรบูรณ์	๑,๒๒๓,๙๖๑	๑๐,๕๕๘	๕๙๕,๙๕๒	๓๘๖	๖๑๖,๘๙๕
ภูเก็ต	๙๔,๐๙๙	๙,๕๑๔	๒๙,๒๙๖	๑๙๘	๓๙,๑๖๙
ราชบุรี	๒๓๐,๐๓๙	๓๑,๑๐๘	๙๔,๐๑๙	๕,๒๒๕	๙๙,๖๘๕
อีสาน	๔๒๖,๘๒๕	๙๖,๕๑๓	๑๓๘,๕๐๙	๒๒,๓๓๙	๑๙๓,๕๖๘
อุบล	๑,๕๕๕,๕๙๙	๙๙,๐๖๘	๖๑๕,๑๕๕	๑,๑๐๙	๙๖๒,๑๖๕
	๖๖๖,๔๐๕	๑๙,๘๙๙	๓๐๙,๓๒๕	๒๙๒	๓๓๘,๘๙๑
รวมทั้งหมด	๙,๓๓๕,๒๓๙	๘๓๓,๙๙๒	๒,๙๘๑,๒๘๘	๘๘,๙๕๖	๓,๖๓๑,๒๒๕
คิดเป็นร้อยละ	๑๐๐%	๑๑.๓๓%	๓๓.๙๕%	๑.๒๑%	๔๙.๕๐%

สำนึกว่าตนคือตัวแทนของรัฐ เป็นผู้ทำหน้าที่ "ปกครอง ประพฤติตนเป็นนายราษฎร
ชมชูราษฎรให้ทำตาม โดยถือเอาราชการเป็นข้ออ้าง"^๑

ในด้านความเสมอภาคของบุคคลในสังคม แม้จะดูเหมือนว่าประชาชนส่วนใหญ่
ของประเทศจะมีความเท่าเทียมกันทั้งในด้านสิทธิอันพึงมีและหน้าที่ซึ่งต้องรับใช้ชาติ
การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ส่งผลสำคัญต่อสังคมประการหนึ่ง คือ คนไทย
พ้นจากพันธนาการของระบบไพร่-มูลนาย กลายเป็นอิสระชน โดยการออก พ.ร.บ.
เกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘ หากทวนถามความเป็นจริงนั้น พ.ร.บ.ฉบับนี้ก็คือระเบียบ
การเกณฑ์แรงงานในรูปแบบใหม่ในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งสิทธิพิเศษของกลุ่มอภิสิทธิ์ชนในระบบ
เดิม กล่าวคือ ผู้ที่ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์ทหารส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นคนกลุ่มเดิม
กับที่ได้รับการยกเว้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานและเสียเงินค่าราชการ กลุ่มคนดังกล่าว
ประกอบด้วย เจ้านาย (ราชินิกุล) ข้าราชการของรัฐ นักบวชในศาสนา และผู้ที่ได้เสีย
ภาษีรวมทั้งทำประโยชน์ให้รัฐตามที่กำหนด* ในลักษณะเช่นนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า
พ.ร.บ. เกณฑ์ทหารในความหมายหนึ่งก็คือเครื่องมือในการส่งเสริมระบบอภิสิทธิ์ของ
สังคมให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมและสอดคล้องกับพัฒนาการของการรวมชาตินั้นเอง^๒
สังคมไทยภายหลังการปฏิรูปจึงยังคง เป็นสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มคนที่มี

^๑ หจข., เอกสาร ร. ๖ สบ. ๐๐๑/๑๒ รายงานตรวจราชการมณฑล
นครราชสีมา อุบล และมณฑลพายัพ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
พ.ศ. ๒๔๕๘.

* คูตารางที่ ๓

^๒ Noel A. Battye, "The Military, Government and Society
in Siam....," p. 456.

ตารางที่ ๓

ตารางเปรียบเทียบผู้ที่ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์
แรงงาน, เสียเงินค่าราชการ และการเกณฑ์ทหาร.

ผู้ที่ได้รับยกเว้นจากการ เกณฑ์แรงงาน ด้วย เงินแทน แรงงานเกณฑ์	ผู้ที่ได้รับยกเว้นจากการ เสียเงินค่าราชการ	ผู้ที่ได้รับยกเว้นจาก การเกณฑ์ทหาร
๑. เจ้านาย ขุนนางและ ข้าราชการ(ศักดินาสุงกว่า ๔๐๐)	๑. ราชินิกุล	๑. ราชินิกุล ทั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าลงไป หากจะเข้ารับราชการทหารให้เป็น นายทหารสัญญาบัตร
๒. สมณพราหมณ์ นักบวช ในศาสนาอื่น	๒. ภิกษุ สามเณร และ นักบวช	๒. ภิกษุ สามเณร นักบวช
๓. มุลนายระดับล่าง ตั้งแต่ ศักดินาค่ากว่า ๔๐๐ ถึงราว ๓๐	๓. ข้าราชการของรัฐ (คือข้าราชการที่ได้รับเบี้ย หวัด, บำนาญ, สัญญาบัตร, กำนันผู้ใหญ่บ้าน ทหารบก ทหารเรือ ทั้งที่ประจำการ และปลดจากประจำการ แล้วและนักเรียนทหาร)	๓. ข้าราชการของรัฐ(เหมือนผู้ที่ไ้ รับยกเว้นจากการเสียเงินค่าราชการ)
๔. คนป่วย(ได้รับยกเว้นชั่วคราว ในระหว่างป่วย) คนพิการทุพพลภาพ คนชราอายุเกิน ๗๐ ปี	๔. คนพิการทุพพลภาพ	๕. บุตรที่ต้องเลี้ยงบิดามารดาทุพพลภาพ หรือบิดาที่ต้องเลี้ยงบุตรทุพพลภาพ หรือพี่เลี้ยงนองที่เป็นกำพร้า (ทั้งนี้โดย ผู้พิการนั้นไม่มีใครอุปการะ และให้ยก เว้นได้ในชั่วเวลาหนึ่ง คือ อยู่ใต้อุปการะ หากเป็นชายให้ถึง ๑๘ ปี ถ้าเป็นหญิงจนแต่งงานหรืออายุ ๒๑ ปี) คนเจ็บป่วย พิการ ผู้ที่ได้รับโทษคุมขัง

ผู้ที่ได้รับยกเว้นจากการ เกณฑ์แรงงาน ส่วย เงินแพน แรงงานเกณฑ์	ผู้ที่ได้รับยกเว้นจากการ เสียเงินค่าราชการ	ผู้ที่ได้รับยกเว้นจาก การเกณฑ์ทหาร
๕. คนที่มีบุตรเขารับราชการ แล้ว ๓ คน	๕. ผู้ที่มีบุตรเขารับราชการ แล้ว ๓ คน	๕. บิดามารดาที่มีบุตรเขารับ ราชการทหารแล้ว ๓ คน หาก มีบุตรที่ต้องรับราชการอีกให้ยก เว้นได้ ๑ คน
๖. บุตรผู้มีบรรดาศักดิ์ เกิน ๔๐๐ * หมาย ๑๐ ยก ๑๒ ยก ๑๕ ยก (หมายถูกสักแต่ไม่ถูก เกณฑ์ราชการ)	๖. ผู้ที่ได้รับตราภูมิคุ้ม ราชการ ผู้ที่โคบริจากทรัพย์สินช่วย ราชการเกินกว่าอัตราเงิน ค่างานราชการที่ต้องเสีย	๖. ผู้ประกอบการค้าขาย ทำไรนาหรือตั้งบริษัทและได้เสีย ภาษีอากรตามจำนวนเงินที่กำ หนดไว้
๗. คนจีนที่ผูกปี	๗. จีนและบุตรจีน หลานจีน ที่เสียเงินค่าแรงผูกปี คนป่า คนคอย นักเรียนที่สอบวิชาไค ชั้นประโยค ๑. ยกปี ๑. สอบไคประโยค ๒. ยกอีก ปี ๑.	๗. คนจีน คนป่า คนคอย นักเรียนทหารและนัก เรียนอุดมศึกษาจนถึงอายุ ๓๐ ปี

* หมาย หมายถึงคนของเจ้านายหรือขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์เกิน ๔๐๐ มีสิทธิที่จะมีหมาย
เอาไว้ใช้ส่วนตัวไม่ต้องถูกเกณฑ์.

สถานภาพแตกต่างกัน ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้ที่ยากไร้ และรับภาระอย่างหนัก ในขณะที่คนส่วนน้อยกลับยังคงรักษาไว้ซึ่งการ เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และความ สะดวกสบายนานาประการ

กล่าวโดยสรุป สภาพของสังคมไทยที่มีความแตกต่างกันระหว่างศูนย์กลางและ ขนบ เป็นปรากฏการณ์ที่คนร่วมสมัยมีอาจจะปฏิเสธได้ สภาพชีวิตของชาวชนบทที่ต้อง เผชิญกับปัญหา รอคำนแต่ตามลำพังนั้น ได้ถูกสะท้อนให้รับรู้ทั้งโดยประสบการณ์ของผู้ที่ ได้ไปพบเห็นและจากข่าวสารที่เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ ทหารอาชีพเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มองปัญหาของสังคมไทยในขณะนั้นด้วยความเห็นที่ว่า "... เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะเร่ง บำรุงพลเมือง มิใช่คอยแต่จะหารายได้จาก การอนุญาตให้ตั้งบ่อนพนันและโรงยาลีน... เพราะเมื่อประชาชนอันเป็นทรัพยากรที่มีค่าของประเทศขาดคุณภาพเช่นนี้แล้ว การพัฒนา ประเทศทางด้านอื่น ๆ ก็คงจะเป็นเรื่องเลื่อนลอยเต็มที..."^๒

ความปรารถนาที่จะเห็นสภาพชีวิตและสังคมไทยเจริญเทียมทันอารยประเทศ มิได้มีเฉพาะกลุ่มทหารอาชีพเท่านั้น หากแต่เป็นความรู้สึกร่วมของปัญญาชนในสมัยนั้น เสียงเรียกร้องให้ยุบครอง เร่งหาทางแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนส่วนใหญ่ คงจะยิ่งทวีมากขึ้นเมื่อผลิตแผนดินใหม่ สื่อมวลชนซึ่งถือได้ว่าเป็นสื่อกลางความคิดเห็น

ปัญหาของชาวชนบทที่เสนอข่าวประจำวันในหน้าหนังสือพิมพ์ มีทั้งชาวปล้น ชาวของหาย เช่น "ปล้นในบ้านเมือง" "อายเสื่อบ้านยวน" "ชวานุกุกชโมย" "ใครเอาไป" บทความเหล่านี้ปรากฏใน จีนโนสยามวารศัพท์ ฉบับเดือนเมษายน - พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๕๗.

ของคนในชาติได้เสนอบทความให้ผู้ปกครองได้รับรู้ที่คณะกรรมการเมืองที่มีขอบเขตของ
รัฐบาล ซึ่งมักจะสรุปในทำนองเดียวกันคือ ขอให้รัฐเร่งหาทางขจัดปัญหาความทุกข์ยาก
เดือดร้อนของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเลื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ บทความ
บางเรื่องได้ช่วยให้เห็นความทุกข์ยากของคนไทย ซึ่งดูจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นตามกาลเวลา
ตัวอย่างเช่น

...ถ้าจะหันไปข้างไหน ก็พบแต่คนที่น่ารำคาญใจ มีแต่เสียงบ่นปรับทุกข์กัน
ต่าง ๆ... ตั้งแต่เดือน เมษายนมา โรคประจำเมือง (อหิวาห์) ก็ยิ่งกำเริบ
มากขึ้น วันหนึ่ง ๆ คนตายด้วยโรคนี้นับร้อย ไรนาเรือกสวนก็โรยร้างไป
ตามกัน โจรผู้ร้ายก็เกิดชุกชุมขึ้นกว่าเก่า ชาวในยุ้งฉางของชาวนาก็จวนหมด
แล้ว...^๒

การที่ปัญหาของประเทศที่สั่งสมกันมาช้านานนั้น จะจบลงด้วยข้อสรุปในเชิง
ที่ฝากความหวังไว้กับพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่^๑ ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าท่ามกลาง
กระแสความคิดแบบเสรีนิยม ความมุ่งหมายที่จะเห็นประเทศไทยได้รับการพัฒนา เช่น
อารยประเทศนั้น ประชาชนไทยได้ฝากความหวังไว้กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก

^๑ "หาเสียงชีพที่จำเป็น," จีนโนสยามวารศัพท์ (๘ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐): ๓.

กล่าวถึงบทบาทของกระทรวงเกษตรเท่าที่เป็นมา ซึ่งจรรยาจะต้องมีการกำหนดแนวทาง
ในการช่วยเหลือราษฎรอย่างจริงจัง.

^๒ "ปฏิญษัตริศแล้วเจ้าข้า," จีนโนสยามวารศัพท์ (๑๗ เมษายน

ร.ศ. ๑๓๐): ๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน.